

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ

Озерський І.В.,
д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя,
радник юстиції

ДВНЗ «Запорізький національний університет»

У даній науковій праці висвітлені окремі теоретико-правові, організаційні та політичні аспекти діяльності Збройних сил України та на ґрунті цього здійснено узагальнення сучасного становища українського війська, обґрунтовано шляхи формування професійно зрілого, національно свідомого, патріотичного офіцерського корпусу. У представленій науковій праці розглянуті основні тенденції та механізми детермінування загальними трансформаційними політичними процесами формування дієвих механізмів оптимізації ефективності проведення антитерористичної операції, соціально-правового захисту бійців та їхніх сімей в умовах збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією в особі сепаратистських угруповань, що діють на території Донеччини та Луганщини.

Ключові слова: Збройні сили України, військовослужбовець, соціально-правовий захист, збройний конфлікт, антитерористична операція.

Озерский И.В. / ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ УКРАИНЫ: ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ВЕКТОР ДЕЯТЕЛЬНОСТИ / Юридический факультет Запорожского национального университета, Украина

В данной научной работе освещены отдельные теоретико-правовые, организационные и политические аспекты деятельности Вооруженных сил Украины и на почве этого осуществлено обобщение современного состояния украинского войска, обоснованы пути формирования профессионально зрелого, национально сознательного, патриотичного офицерского корпуса. В представленной научной работе рассмотрены основные тенденции и механизмы детерминирования общими трансформационными политическими процессами формирования действенных механизмов оптимизации эффективности проведения антитеррористической операции, социально-правовой защиты бойцов и их семей в условиях военного конфликта между Украиной и Российской Федерацией в лице сепаратистских группировок, действующих на территории Донецкой и Луганской областей.

Ключевые слова: Вооруженные силы Украины, военнослужащий, социально-правовая защита, вооруженный конфликт, антитеррористическая операция.

Ozersky I.V. / THE ARMED FORCES OF UKRAINE: ORGANIZATIONALLY-LEGAL AND POLITICAL VECTOR OF THE ACTIVITY / law faculty of the Zaporizhzhya national university, Ukraine

The author examines the separate theoretical and legal, organizational and political aspects of activity of Armed forces of Ukraine and carries out the generalization of modern position of the Ukrainian army and examines the ways of forming professionally mature, nationally conscious, patriotic officer corps. The author examines the basic tendencies and mechanisms of determination of effective mechanisms' forming of efficiency's optimization of realization of anti-terror operation of the general transformation political processes, social and legal defence of fighters and their families in the conditions of the armed conflict between Ukraine and Russian Federation in the person of opposite groupments, that operate on the territory of the Donetsk and Luhansk.

The author of this article marks, that for counteraction to terrorism should costs: to accept the measures envisaged by a legislation on prevention of preparation of terrorism's acts by the way of prohibition of illegal activity of groups and organizations, which encourage, instigate to, organize or participate in realization of terrorism's acts with the using of massive weapon; to share the information with the aim of prevention of terrorism with application of massive weapon. The counterterrorist actions lost the efficiency by the traditional political methods, meaningfulness of exchange by reconnaissance information grows; to report about the results of investigations to other states, in case of realization of acts of terrorism with the using of massive weapon to detain the criminals suspected of preparation of such acts in the conditions of origin and height of possibilities, including financial.

By obligatory requirements that is produced to the national system of measures on counteraction to terrorism must be: their belonging prejudicedly character, that is based on the continuous, multidimensional monitoring of operative and socio-political situation and objective prognostication of her development; complexity of the application of preventives, that consists in involved of all possible levers of grant of health influence on a situation; only management at the state level, that is subdued of the general strategic intention of the eradication of terrorism.

Key words: Armed forces of Ukraine, serviceman, social and legal defence, armed conflict, anti-terror operation.

Проблема забезпечення національної безпеки України нині постала як перед її пересічним населенням, так і перед владою, що відповідає за безпеку громадян власної держави. Складність і унікальність проблеми полягає в тому, що розбудова національних Збройних Сил – основи гарантування безпеки нашої держави – раніше здійснювалася здебільшого на тій матеріально-технічній чи суто людській основі, яка була успадкована від колишнього СРСР. Проблема вдосконалення організаційно-правового та політичного вектору діяльності Збройних Сил України, формування надійного, патріотично спрямованого офіцерського корпусу, наближення ЗСУ до сучасних європейських стандартів залишається актуальним загальновійськовим, загальнодержавним завданням в умовах військових дій на теренах нашої держави. Здійснення наукового аналізу, узагальнення чинного нормативно-правового законодавства, а також ситуації, що склалася в зоні антитерористичної операції (далі – АТО), обумовили вибір теми представлені наукової праці.

Метою цієї наукової праці є опрацювання організаційно-правових, соціальних та політичних аспектів діяльності

Збройних сил України у розрізі нагальної проблеми забезпечення ефективного ведення антитерористичної операції, а також соціального захисту бійців антитерористичної операції. Отже, основним завданням представленої роботи є пошук причин, що спровокували розпалювання збройного конфлікту на території України, та вироблення шляхів його нейтралізації.

Окремим організаційно-правовим, політичним та теоретичним аспектам аналізу діяльності Збройних сил України в умовах, наближених до військового конфлікту, та, зокрема, дій в умовах АТО присвячені наукові праці В. Антипенка, В. Баркова, О. Бодрука, В. Вакулича, В. Врадія, О. Гончаренка, М. Гуцман, Ю. Землянського, В. Крутова, В. Ліпкана, Є. Лисицина, Н. Маслової-Лисичкіної, С. Пирожкова, С. Телешуна, О. Шехова та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження питань, пов'язаних з удосконаленням діяльності держави в напрямі протидії будь-яким діям, скерованим іншою державою чи окремими угрупованнями на повалення державного устрою та розв'язування військових дій на сході України.

Тож війна на сході України являє собою збройний конфлікт на території Донецької і Луганської області України між організованими та керованими з РФ незаконними збройними формуваннями Донецької і Луганської «народних республік», визнаних терористичними організаціями, за підтримки регулярних військових частин РФ з одного боку та українськими правоохоронцями із залученням Збройних сил України з іншого боку. Конфронтація насильства в регіоні розпочалася в середині квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплювати адмінбудівлі та відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську). Українська влада у відповідь заявила про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних сил. Поступово протистояння переросло у масштабний військовий конфлікт на території Донецької та Луганської областей [1].

Варто зазначити, що масові захоплення адмінбудівель у Донецькій області були спровоковані силами розвідувально-диверсійних підрозділів збройних сил Російської Федерації, коли російські диверсанти, застосовуючи зброю, зайняли у Слов'янську та Красному Лимані Донецької області ряд державних установ і будинки силових структур. Вони (російські диверсанти) також роздали зброю і допомагають сепаратистам у розхитуванні ситуації. Російська влада неодноразово заявляла про своє несприйняття Антитерористичної операції і вимагала її припинення та початку переговорів з бойовиками. Мабуть, саме тому низка українських політиків називають війну на сході України «гібридною війною» Росії проти України [1], оскільки вона ховається за ширмою створення сепаратистами, терористами нібито за бажанням населення Донецької і Луганської областей окремих республік, як-то ДНР (Донецька Народна Республіка) та ЛНР (Луганська Народна Республіка).

Варто нагадати, що від середини липня 2014 року Збройні сили Російської Федерації почали брати пряму участь у бойових діях проти Збройних сил України. Підрозділи Збройних сил Росії діють як з території Російської Федерації, так і безпосередньо на території України. 28 серпня 2014 року Радник міністра внутрішніх справ Зорян Шкіряк заявив в ефірі Еспресо TV, що відбувається пряме вторгнення Росії в Україну. До цього були лише розрізнені заяви Прес-служби про чергову військову колону з Росії, що перетнула кордон у районі міста Новоазовська. Слід нагадати, що 5 вересня 2014 року у Мінську було підписано угоду про припинення вогню на Донбасі. Втім, робота контактної групи від України у Мінську була продовжена, і сторони підписали наступний меморандум у ніч проти 20 вересня 2014 року [1]. Проте й до цього часу бої й обстріли продовжуються, що свідчить про ігнорування російською владою будь-яких домовленостей з Україною щодо припинення військових дій на території Донецької та Луганської областей.

На слушну думку М. Сірого, Росія цілеспрямовано робить крок від системних актів агресії до повноцінного ведення агресивної війни. Як пише автор, сьогодні цей крок характеризується переходом від прихованої агресії у формі поставок зброї та обладнання, вербування, навчання та спрямування найманців, фінансування сепаратистів, участі у плануванні та координації військових операцій на сході України, диверсійної протидії, здійснення окремих авіаційних атак, вчинення обстрілів української території з різних видів російської артилерії до прямого відкритого військового вторгнення [2].

«Сьогодні російські військовослужбовці вже прямо порушили власний кримінальний закон. Так, стаття 353 Кримінального кодексу Російської Федерації встановлює відповідальність до 15 років позбавлення волі за планування, підготовку, розв'язування чи ведення агресивної війни. Відповідно, кожен російський військовослужбовець,

що переткнє зі зброєю російсько-український кордон, є військовим злочинцем і згідно з українським законодавством, і згідно з російським кримінальним законом, і відповідно до міжнародного кримінального права. У статті 6 (а) Статуту Нюрнберзького трибуналу «планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни чи війни в порушення міжнародних договорів ...» було оголошено злочином проти миру. Ця вимога знайшла своє пряме відображення й у Статуті ООН, стаття 2 (4) якого забороняє загрозу силою чи застосування сили проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави. Сучасні держави встановлюють сувору кримінальну відповідальність за злочини проти миру та військові злочини, на які, як відомо, за загальним правилом не поширюються строки давності» [2].

Передусім, варто зазначити, що заходи запобігання та припинення терористичної діяльності закріплені безпосередньо в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» (2003 р.) [3], а саме у ст. 15, як права осіб у районі проведення антитерористичної операції. Зокрема, до заходів запобігання порушенням антитерористичного законодавства входять:

- перевірка у громадян і посадових осіб документів, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримання їх для встановлення особи;
- здійснення в районі проведення антитерористичної операції особистого огляду громадян, огляду речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться;
- тимчасове обмеження або заборона руху транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, недопущення транспортних засобів, у тому числі транспортних засобів дипломатичних представництв і консульських установ, та громадян, на окремі ділянки місцевості та об'єкти, виведення громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксирування транспортних засобів.

У цьому разі варто підтримати наукову позицію Ю. Нікітіна, який зазначив, що «антитерористична операція має бути спрямована на недопущення порушень правопорядку, а в разі вчинення злочину – на невідворотність покарання (знищення). Протидія терористичній злочинності вимагає застосування всіх наявних у розпорядженні держави засобів: політичних, економічних, військових, культурологічних, правових, інформаційних тощо. Це здійснюється шляхом розмежування повноважень між суб'єктами на основі тісної координації дій органів законодавчої, виконавчої та судової влад, а також активного залучення громадських об'єднань і громадян, наявності зворотного зв'язку між владою й суспільством» [4].

Заслугує на увагу й позиція І. Рижова стосовно того, що нові концепції протидії тероризму вимагають формування нового підходу до проблеми розвитку людини, оскільки результат антитерористичної операції залежить не тільки від рівня фахової майстерності співробітників спеціальних підрозділів, а й від поведінки та реакції заручників та решти цивільного населення, реакція якого на дії терористів врешті і є цільовою функцією їх діяльності. Основним елементом антитерористичної операції, однак, є громадянське суспільство, цивільне населення, від рівня спеціальної підготовки якого іноді залежить більше, ніж від дій найкваліфікованішого рятувальника [5].

На думку С. Трофімова, «протидія безпосереднім проявам терористичної діяльності є неможливою без створення певних режимних умов поведінки фізичних та юридичних осіб на території, в межах якої проводиться конкретна антитерористична операція. Цей комплекс правил спрямований на забезпечення максимально ефективних умов для діяльності правоохоронних органів та відвернення можливих негативних наслідків терористичної діяльності. Окремою проблемою, що безумовно позначається на ефективності антитерористичної діяльності, є

відсутність санкцій за порушення режиму району проведення антитерористичної операції» [6].

Як слушно зазначив В. Ємельянов, «протиідія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення, особливо у кримінально-правовій галузі, оскільки в прийнятих останнім часом міжнародних конвенціях, присвячених проблемам боротьби з тероризмом, намітилася чітка тенденція до розширення сфери кримінально-правової заборони щодо будь-яких терористичних проявів і встановлення спеціальних складів злочинів у національних законодавствах» [7]. Необхідно погодитися з О. Зубовою в тому, що обов'язковими вимогами, які пред'являються до загальнодержавної системи заходів із протиідія тероризму, повинні бути: а) їх попереджувальний характер, що базується на безперервному, багатаспектному моніторингу оперативної й соціально-політичної обстановки та об'єктивному прогнозуванні її розвитку; б) комплексність застосування профілактичних засобів, що полягає в задіюванні всіх можливих важелів оздоровчого впливу на обстановку; в) єдине управління на державному рівні, яке підпорядковане загальному стратегічному задуму викорінення тероризму [8].

В. Вакулич вважає, що для протиідія тероризму варто: гнати передбачені законодавством заходи із запобігання підготовці актів тероризму шляхом заборони незаконної діяльності груп і організацій, що заохочують, підбурюють, організують чи беруть участь у здійсненні актів тероризму з використанням зброї масового знищення; обмінюватися інформацією з метою запобігання тероризму із застосуванням зброї масового знищення. В умовах зародження і росту можливостей, у тому числі й фінансових, антитерористичні дії, що проводяться традиційними політичними методами, втрачають ефективність, різко зростає значимість обміну випереджальною розвідувальною інформацією, повідомлення про результати розслідувань іншим державам, у разі здійснення актів тероризму з використанням зброї масового знищення затримання злочинців, підозрюваних у підготовці таких актів [9].

Втім, як справедливо підкреслює М. Гуцман, «важливим аспектом боротьби з міжнародним тероризмом є дотримання прав людини як під час реалізації превентивних заходів, спрямованих на запобігання поширенню та зародженню осередків тероризму, так і під час безпосередньої боротьби проти загрози. В документах ООН акцентується увага на неприпустимості такого явища. Неухильне дотримання прав людини є однією з ключових позицій антитерористичної політики ООН, виконання якої вона вимагає від усіх учасників міжнародного співтовариства» [10]. Отже, одним із важливих напрямів у цій сфері є гарантування громадянських прав і свобод [4].

Зважаючи на означене, можна виокремити причини, на яких ґрунтуються недоліки в діяльності адміністрації АТО щодо протиідія злочинним угрупованням терористичного спрямування на території України, а саме:

- боротьба зі злочинністю терористичної спрямованості ведеться в основному в ході реагування на вже здійснені злочини;
- слабка спільна робота правоохоронних органів із попередження злочинних посягань, руйнування міжнародних і міжрегіональних зв'язків злочинних угруповань і, як наслідок, ліквідації терористичних організацій;
- не завершено створення повноцінного інформаційного банку даних про всі раніше здійснені терористичними групами злочини й учасників цих груп;
- відомча роз'єднаність у питаннях обліку, реєстрації злочинів, пов'язаних із тероризмом. У результаті спотворюється достовірність статистичної інформації, порушується порядок реєстрації кримінальних справ, що призводить до дублювання слідчих і оперативних заходів, позбавляє можливості оперативного обміну інформацією;

– поза увагою залишаються багато громадян, які раніше відбули покарання за скоєння злочинів терористичного характеру. Дехто з цих громадян продовжує займатися антигромадською діяльністю, зберігає вогнепальну зброю, покриває осіб, що перебувають у розшуку;

– чисельні обшуки, що проводяться за ініціативою органів внутрішніх справ у місцях проживання підозрюваних членів терористичних угруповань, виявляються безрезультатними. По деяких кримінальних справах фіксується витік інформації про підготовку слідчо-оперативних заходів;

– проблемним є питання про сучасні тенденції тероризму, тоді як лише з їх урахуванням можна говорити про ефективну систему попередження і протиідія тероризму [9].

Також, як пише директор військових програм Центру Разумкова М. Сунгуровський, потрібно налагоджувати координацію між силовими відомствами, тому що в цьому питанні теж є проблеми в умовах проведення АТО [11]. З урахуванням зазначених вище тенденцій, як слушно відзначив С. Качур, можна прогнозувати, що в цілому система міжнародної безпеки в подальші роки розвиватиметься в напрямі багатовимірності: узгодження цілей та цінностей у взаємозалежному світі, посилення значимості консенсусу в системі міжнародних організацій і регіональних об'єднань держав та індивідуальної відповідальності за реалізацію колективних рішень, поглиблення взаємодоповнюваності й удосконалення механізмів координації зусиль міжнародних структур і регіональних організацій у вирішенні спільних проблем, розвитку двохстороннього співробітництва держав, комплексного здійснення міжнародним співтовариством заходів із посилення безпеки й стабільності, включаючи миротворчість, гуманітарну допомогу, сприяння соціально-економічному розвитку проблемних регіонів тощо [12].

Як зазначають деякі вчені, «усвідомлення суспільних очікувань та орієнтацій є важливим для адекватної державної політики в різних частинах країни, а також для оцінки можливих наслідків залежно від конкретних обставин перебігу адаптації українського суспільства до нових викликів, пов'язаних із процесами АТО та фактичним станом воєнного протистояння. Слід визнати: поки ще влада, ключові соціальні інститути та українське суспільство в цілому не змогли адекватно вибудувати систему протиідія викликам і ризикам, пов'язаним з воєнним конфліктом на Сході країни» [13].

Насамкінець варто зазначити, що учасниками бойових дій відповідно до пункту 19 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.) визнаються: військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, Нацгвардії України, СБУ, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники МВС України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством [14].

Учасникам бойових дій відповідно до статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [15] надаються такі пільги:

- 1) безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

2) першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

3) безплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

4) 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

5) 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленням балонним газом для побутових потреб у межах середніх норм споживання;

6) 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7) безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загаль-

ного користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання та ін.

Таким чином, українській владі в особі Президента України та керівників силових структур необхідно посилити заходи щодо недопущення, принаймні, подальшого захоплення терористичними угрупованнями території України та створення гібридних республік на кшталт «ДНР» та «ЛНР», оскільки при такому варіанті дій із боку Російської Федерації чи окремих сепаратистськи налаштованих груп на території України наша держава просто втратить свою цілісність та суверенітет і розшматкується на дрібні частини, що будуть примусово приєднані до інших держав.

Перспективним у даному напрямі досліджень вбачається видання наукових, навчально-методичних та практичних рекомендацій, тез, статей, монографічних робіт, навчальних посібників у частині оптимізації ведення військових дій в умовах АТО та внесення відповідних змін до чинного законодавства України та галузевих наказів Збройних сил України, Служби безпеки України, МВС України, Генерального прокурора України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Сірий М. Агресія Росії проти України : правовий аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=3216.
3. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс] : Закон України від 20 березн.2003 р. № 638-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
4. Нікітін Ю. В. Антитерористична операція як необхідна форма протидії злочинності та забезпечення безпеки суспільства / Ю. В. Нікітін // Держава та регіони. Сер. : Право . – 2014. – № 2. – С. 132-136.
5. Рижов І. М. Акмеологічні засади антитерористичної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url>.
6. Трофімов С. А. Щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення законодавства про правовий режим району проведення антитерористичної операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbimik/1/Trofimov.pdf.
7. Смельянов В. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/bozk/2007/15text/g15_11.htm.
8. Зубова О. В. Тероризм и проблемы ограничения конституционных прав граждан в борьбе с ним : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Зубова. – Елец, 2004. – 213 с.
9. Вакулич В. Законодавство України і тероризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/2/01.pdf>.
10. Гуцман М. Я. Роль ООН у боротьбі проти міжнародного тероризму [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Гуцман Марія Ярославівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
11. Сунгуровський М. Чому антитерористична операція йде повільно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.liga.net/ua/articles/politics/1633118>.
12. Качур С. Пріоритети міжнародного партнерства в подоланні суїцидного тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/808>.
13. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Оцінки населенням України АТО на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US3_2014/128-137.pdf.
14. Соціальний захист бійців АТО // Матеріал підготовлено юристами Європейської партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epu.in.ua/news_view.php?id=1178.
15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту [Електронний ресурс] Закон України від 22 жовтн. 1993 р. № 3551-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>